

การสร้างภาพการรับรู้ใหม่ของคนไร้บ้านบนพื้นที่
ที่สื่อหนังสือพิมพ์

**The Study of the New Perception for the Homeless
on the Newspaper**

ปัทมวัฒน์ ผ่องจิต¹
Pannawat Pongjit

วิไลวรรณ จงวิไลเกษม²
Wilaiwan Jongwilaikasaem

¹นักศึกษานิเทศศาสตร์ สาขาวิชานิเทศศาสตร์และสารสนเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์

Email: impannawat@gmail.com

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาจารย์ประจำ สาขาวิชานิเทศศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การสร้างภาพการรับรู้ใหม่บนพื้นที่สื่อหนังสือพิมพ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการประกอบสร้างภาพเหมารวมคนไร้บ้านที่ปรากฏบนหนังสือพิมพ์ และเพื่อศึกษาการรับรู้ของผู้รับสารที่มีต่อคนไร้บ้านทั้งก่อนและหลังการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน โดยทำการศึกษากายใต้กรอบแนวคิดภาพเหมารวมและสื่อกับการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาข่าวของหนังสือพิมพ์ โดยจะทำการวิเคราะห์ภายใต้กรอบตารางการศึกษาและบันทึกข้อมูลลงไป ส่วนที่สองเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) หลังจากนั้นผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา

ผลการศึกษาส่วนแรกพบว่าหนังสือพิมพ์มีการใช้คำว่า “คนเร่ร่อน หรือเร่ร่อน” มากที่สุดในการใช้พาดหัวข่าว และเนื้อหาข่าว เนื้อข่าวมีการบรรยายถึงการแต่งกายของคนไร้บ้านว่ามีลักษณะ สกปรก มีกลิ่นเหม็น ลักษณะมอมแมม แต่งตัวมอซอ มีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมค่อนข้างก้าวร้าวและดุด่าอย่างหนัก สถานที่ที่พักอาศัยของคนไร้บ้าน ได้แก่ ศาลาพักผู้โดยสารและรถประจำทาง ป้ายรถเมล์ สะพานลอย ใต้ทางด่วนและวัด การประกอบอาชีพที่พบมากที่สุด คือ มิจฉาชีพ และถัดมาได้แก่ คนเก็บขยะ เก็บของเก่าขาย ขายบริการ ส่วนที่สองพบว่า จินตนาการภาพของผู้รับสารที่มีต่อคนไร้บ้านเป็นตามแบบฉบับที่หนังสือพิมพ์ได้สร้างเอาไว้ โดยมองคนไร้บ้านในเชิงลบ แต่เมื่อได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านจึงได้เห็นภาพของคนไร้บ้านที่แตกต่างออกไปจากหนังสือพิมพ์ที่ได้ทำการนำเสนอ ทำให้รู้ว่าคนไร้บ้านมีทั้งคนดีและไม่ดีเหมือนกับคนในสังคม และผู้รับสารคิดว่าสื่อหนังสือพิมพ์มีผลต่อการรับรู้ภาพคนไร้บ้านเป็นอย่างมาก เพราะหนังสือพิมพ์เป็นสื่อมวลชนที่มีหน้าที่ในการนำเสนอข่าวสาร ทำให้ผู้รับสารคิดว่าข่าวที่ตนเองได้อ่านนั้นเป็นเรื่องจริง

ดังนั้นภาพของคนไร้บ้านในแบบฉบับของหนังสือพิมพ์นั้น “คนเร่ร่อน” จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าเก่าๆที่มีกลิ่นเหม็น ชอบดื่มเหล้า เอะอะเสียงดังโวยวาย สร้างความรำคาญให้กับคนทั่วไป นอนหลับตามที่รถเมล์หรือศาลารอรถประจำทาง มีนิสัยชอบลักเล็กขโมยน้อย ขี้เกียจไม่ยอมทำงาน เป็นที่น่ากลัวและอันตรายต่อสังคม ซึ่งเมื่อผู้รับสารอ่านข่าวเหล่านี้บ่อยๆหรือได้รับข้อมูลในรูปแบบซ้ำๆอยู่เป็นประจำ ผู้รับสารก็จะเกิดการเหมารวมทันทีว่า คนไร้บ้านจะต้องเป็นไปตามแบบฉบับที่หนังสือพิมพ์ได้ประกอบสร้างขึ้นมา และเกิดการหวาดระแวงเมื่อต้องเข้าไปใกล้กับกลุ่มคนไร้บ้าน

คำสำคัญ : คนไร้บ้าน, ภาพเหมารวม, สื่อกับการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม

Abstract

The purposes of the research study were to investigate characterization of image construction of overall image of homeless people appearing on newspaper and to explore the perception of the audiences on homeless people for both before and after interacting with homeless people. This study was conducted under the concept of stereotypes and the theory of media and social construction of reality by the collection of the qualitative data. The first section contained the analysis of the news contents on newspaper by following the study schedule and recording the data. The second section was in-depth interview, specifically semi-constructed interview.

The result of the study revealed that the newspaper constructed the image perception of the homeless people as the followings. The headline wording and the content wording used the word vagrant most of the time. The images of homeless people constructed by newspaper were described that homeless people wore old, stingy, and dirty clothes. Their personality and behavior were violent and alcoholic. Their sheltering included passenger shelters, bus stops, flyover, under the toll ways, and temples. Their occupations were criminals, garbage collectors, garbage sellers, and prostitutes. The result in the second part was shown that the imagination of receivers to homeless people is according to information which appearances on the newspaper. They found that the information from newspaper does not exactly true. The homeless people does not quite different from us. It has a good or bad people as well. Newspaper were created the negative attitude to reader-response to homeless people without the fact.

Thus, according to the newspaper, the overall images of homeless people became the vagrants or hobos who wore old and stingy clothes. They often had alcohols, made loud noises, and annoyed people around them. They slept at bus stops or passenger shelters. They were lazy to do any work but stealing from others. They were frightening and dangerous for the society. When audiences read this type of news frequently, the audiences then created the stereotypes in such a way that all homeless people behave that way as the newspapers described. People would feel uneasy, scared, or suspicious when interacting with homeless people.

Keywords: homeless people, stereotypes, media and social construction of reality

บทนำ

เมื่อคืนวันศุกร์ที่ผ่านมาชายเร่ร่อนไร้ บ้าน 2 คน ย่านพาหุรัด ได้ตกเป็นเหยื่อความรุนแรงของแก๊งเด็กวัยรุ่น โดยวิธีการที่เด็กกลุ่มนี้ทำ คือ เทน้ำมันราดและจุดไฟเผา ระหว่างที่พวกเขานอนหลับอยู่ ทำให้ชายเร่ร่อนไร้บ้าน ทั้งสองคนได้รับบาดเจ็บมีแผลไหม้ที่หลัง เมื่อเราลงพื้นที่ไปเพื่อสอบถามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนั้น และพยายามถามถึงว่าจะดำเนินคดีต่อกลุ่มเด็กวัยรุ่นหรือไม่ คำตอบของพวกเขาคือ “ไปแจ้งความก็แค่นั้น ตำรวจเขาไม่สนใจพวกผมหรอก และผมคงมานอนตรงนี้ไม่ได้อีก” (ข่าวสดออนไลน์, 2557)

เหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง คนไร้บ้านต่างตกเป็นเหยื่อของคนเมืองเพียงเพราะพวกเขาเหล่านั้น “ต่าง” จากคนทั่วไป ในขณะที่สังคมพยายามจะกำจัดให้กลุ่มคนเหล่านี้หมดไปจากสังคม หรือพยายามแก้ปัญหาด้วยการผลักดันให้เข้าไปอยู่ในสถานสงเคราะห์ บ้านพัก หรือตามมูลนิธิต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงสิ่งที่แท้จริงแล้วว่า สิ่งที่เขาต้องการคืออะไร จากเหตุการณ์ข้างต้นมีการแชร์อย่างแพร่หลายบนเฟซบุ๊ก (Facebook) หลายคนมองว่าเป็นการกระทำที่รุนแรงและไม่สมควรให้อภัย แต่ไม่มีใครนึกถึงว่าเราควรจะทำอะไรกับปัญหาเหล่านี้อย่างไร หรือคนพวกนี้ควรจะต้องอยู่อย่างไรเพื่อที่จะไม่ให้เกิดเหตุการณ์แบบนี้อีก

จากผลสำรวจของมูลนิธิอิสรชน ร่วมกับบ้านมิตรไมตรี กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) แลงสถานการณ์ผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะ หรือ ไร้บ้าน ปี พ.ศ. 2556 พบว่าจำนวนคนไร้บ้านเพิ่มมากขึ้นจากที่พบในปี พ.ศ. 2555 จำนวน 2,856 คน เพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2556 จำนวน 284 คน รวมเป็น 3,140 คน ดังนั้นในปัจจุบันเราสามารถพบเห็นคนไร้บ้านที่ออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในช่วงกลางคืนที่เราเห็นเขากำลังนอนหลับตามสถานที่ต่างๆ เช่น สนามหลวง คลองหลอด เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “คนไร้บ้าน” ผู้ศึกษาพยายามนึกภาพว่าคนเหล่านี้มีลักษณะทางกายภาพอย่างไร ทำไมผู้วิจัยถึงสามารถนึกถึงภาพคนไร้บ้านและสามารถพูดได้อย่างชัดเจนว่าคนไร้บ้านนั้นเนื้อตัวมอมแมม ใส่เสื้อผ้าขาดๆ เกาๆ ผมยาวรุงรัง มีปัญหาสุขภาพจิต ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง คู้ขยี้ ใช้ชีวิตในที่สาธารณะโดยไม่แคร์สายตาคนอื่น เป็นต้น อาจเป็นเพราะผู้วิจัยเคยพบเจอคนไร้บ้านบนท้องถนนมาก่อน จึงสามารถอธิบายได้ อีกทั้งเกิดจาก “สื่อ” ที่เป็นตัวก่อให้เกิดมโนทัศน์ภาพคนไร้บ้านได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการรับรู้ของคนทั่วไปเกี่ยวกับคนไร้บ้านมักจะรู้จักภาพคนไร้บ้านผ่านสื่อ โดยเฉพาะสื่อหนังสือพิมพ์ ซึ่งน้อยคน

นักที่จะรู้จักหรือมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับคนไร้บ้าน และคนส่วนใหญ่ที่รับรู้ภาพของคนไร้บ้านมักจะมีการเหมารวมภาพคนไร้บ้านว่ามีลักษณะเหมือนดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

เรามักจะพบเจอคำที่ใช้เรียกคนไร้บ้านอย่างหลากหลาย โดยเริ่มตั้งแต่คำว่า “คนจรจัด” ซึ่งเป็นคำที่ค่อนข้างลดทอนค่าความเป็นมนุษย์ของคนกลุ่มนี้เป็นอย่างมาก จากนั้นมีการใช้คำว่า “คนเร่ร่อน” เข้ามาแทนที่ แต่นั่นก็ยังคงเป็นคำที่พูดถึงคนกลุ่มนี้ในเชิงลบเช่นเดียวกัน จนในช่วงหลังได้มีการปรับเปลี่ยนมาใช้คำว่า “คนไร้บ้าน” ถึงแม้ว่าคำนี้จะไม่ได้มีความหมายในเชิงบวกซึ่งเป็นคำที่ดูกลางๆ แต่ก็สามารถรับรู้ได้ว่าคนกลุ่มนี้ไร้บ้านและต้องการที่พักอาศัย เพื่อที่ตนเองจะได้ไม่ไร้บ้าน ซึ่งแตกต่างจากสองคำแรกที่ไม่สามารถรับรู้ได้ว่าเขาคือใครและต้องการอะไร ในปัจจุบันมีการสร้างวาทกรรมใหม่ขึ้นมาโดยมูลนิธิอิสรชน เพื่อใช้เรียกคนกลุ่มนี้ ซึ่งคือคำว่า “ผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะ³” โดยเรามักจะพบคำว่า “คนไร้บ้าน” บนสื่อ ซึ่งมักจะใช้คำนี้เป็นตัวแทนของคนกลุ่มนี้ หรือบางทีอาจจะใช้คำว่า “คนเร่ร่อน” หรือแม้กระทั่งคำว่า “คนจรจัด” เห็นได้จากคำพูดหัวข่าวที่ว่า “กทม.ตีทะเบียนคนจรจัดสนามหลวง” (มติชนรายวัน, 2544 อ้างใน บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2546)

การนำเสนอภาพตัวแทนที่ปรากฏบนสื่อหนังสือพิมพ์นั้นมียุคก่อนข้างหลากหลาย อาทิ การศึกษาเรื่อง ภาพแทน ผู้ดี ผู้ร้ายจากข่าวการชุมนุมทางการเมืองในหนังสือพิมพ์ไทย โดยผลการศึกษาพบว่าหนังสือพิมพ์นั้นใช้วิธีการนำเสนอผ่านทางถ้อยคำ อุปลักษณ์ รูปประโยค อ้างคำกล่าวและมูลบท ทำให้เห็นถึงกลวิธีทางภาษากับการนำเสนอภาพแทน ผู้ดี ผู้ร้าย ให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้ชุมนุมหรือ การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับภาพตัวแทนของนักโทษและการประหารชีวิตในหนังสือพิมพ์รายวัน ผลการวิจัยพบว่า การวิเคราะห์โครงสร้างความหมายระดับมหภาคพบว่าหนังสือพิมพ์รายวันไทยมุ่ง เสนอว่านักโทษประหารทำผิดร้ายแรงจึงต้องชดใช้ด้วยการถูกประหารชีวิต กลวิธีทางภาษาเหล่านี้ได้สื่อภาพตัวแทนของ “นักโทษประหาร” ว่านักโทษประหารเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย นักโทษประหารเป็นผู้มีจิตใจโหดเหี้ยม นักโทษประหารเป็นผู้ขาดศีลธรรม นักโทษประหารเป็นผู้ที่สังคมไม่ต้องการ นักโทษประหารเป็นผู้กระทำผิด

³ แบ่งออกเป็น 13 กลุ่ม ได้แก่ คนไร้บ้าน, คนเร่ร่อน, เด็กเร่ร่อน/ครอบครัวเร่ร่อน, ผู้ติดสุรา, ผู้ป่วยข้างถนน, พนักงานบริการ, ผู้พนันโทษ, คนจนเมือง, คนใช้ที่สาธารณะหลับนอนชั่วคราว, คนเร่ร่อนไร้บ้าน, ผู้มีความหลากหลายทางเพศ, ชาวต่างชาติตกยาก, ครอบครัวแรงงานเพื่อนบ้าน

ข้าซากไม่เกรงกลัวกฎหมาย นักโทษประหารเป็นผู้ก่อกรรมชั่ว เป็นต้น หนังสือพิมพ์เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีลักษณะการนำเสนอข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน นำเสนอข้อมูลที่เป็นจริงต่อผู้อ่าน จึงทำให้ผู้อ่านคิดว่าสิ่งที่ตนรับหรืออ่านนั้นเป็นเรื่องจริง อีกทั้งสื่อประเภทอื่นๆก็ได้หยิบยกประเด็นข่าว หรือภาพตัวแทนที่สื่อหนังสือพิมพ์นำเสนอมานั้นไปต่อยอดให้กับสื่อมวลชนแขนงอื่น เช่น สื่อโทรทัศน์ ได้แก่ ละคร ข่าว สารคดี เกมโชว์ ฯลฯ หรือสื่อวิทยุที่นำข่าวจากหน้าหนังสือพิมพ์รายวันมาอ่านให้ผู้ฟังในทุกๆเช้า เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดอาจสรุปได้ว่า หนังสือพิมพ์ ถือว่าเป็นสื่อกลางในการเชื่อมระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกแห่งความหมาย ซึ่งหนังสือพิมพ์มีอำนาจในการประกอบสร้างภาพคนไร้บ้าน แล้วสื่อออกมายังผู้รับสาร ผู้รับสารก็จะตีความตามที่เห็นบนหน้าหนังสือพิมพ์ตามที่เนื้อหาข่าวได้นำเสนอ ด้วยสาเหตุนี้ผู้วิจัยจึงอยากจะศึกษาว่าหนังสือพิมพ์มีการการรสร้างภาพเหมารวมคนไร้บ้านอย่างไร โดยจะศึกษาการใช้คำที่พาดหัวข่าว คำที่ใช้ในการเขียนข่าวที่ใช้เรียกกลุ่มคนไร้บ้าน รวมไปถึงการเขียนข่าวบรรยายลักษณะต่างๆของกลุ่มคนไร้บ้าน ได้แก่ การแต่งกายและลักษณะภายนอก ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของคนไร้บ้าน สถานที่ที่พักอาศัยของคนไร้บ้าน การประกอบอาชีพ การใช้ภาพข่าวในการเล่าเรื่อง และอีกส่วนศึกษาถึงการรับรู้ของผู้รับสาร⁴ที่มีต่อคนไร้บ้านทั้งก่อนและหลังการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับคนไร้บ้าน เพื่อที่จะศึกษาว่าผู้รับสารมีจินตนาภาพการรับรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านก่อนที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านเป็นอย่างไร รับรู้ภาพคนไร้บ้านมาจากไหน และหลังจากที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันแล้วสิ่งที่ได้รับจากโลกความจริงมีความเหมือนหรือแตกต่างจากโลกแห่งจินตนาการอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะการประกอบสร้างภาพเหมารวมคนไร้บ้านที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์
2. เพื่อศึกษาการรับรู้ของผู้รับสารที่มีต่อคนไร้บ้านทั้งก่อนและหลังการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับคนไร้บ้าน

⁴ไม่จำเป็นต้องรับสารจากสื่อหนังสือพิมพ์เพียงอย่างเดียว แต่สามารถรับรู้ภาพคนไร้บ้านจากสื่อประเภทอื่นๆได้

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดภาพเหมารวม

Lippmann (1922), อ้างถึงใน ตริเดช ไชยหา, 2552 ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของภาพเหมารวมไว้ว่า 1. เป็นสิ่งที่ไม่สลบซับซ้อน 2. โดยมากมักเป็นเรื่องที่เข้าใจผิด 3. เป็นประสบการณ์โดยอ้อมเชื่อตามกันมามากกว่าที่จะได้รับโดยประสบการณ์ตรง 4. ยากต่อการปรับเปลี่ยนโดยประสบการณ์ใหม่ อีกทั้งยังได้กล่าวเสริมว่า ภาพเหมารวม (stereotypes) คือภาพที่อยู่ในหัวของเรา ได้แก่ การที่ตัวเราได้มีความคิด ความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับคุณสมบัติของบุคคล ลักษณะของบุคคลที่มักจะเกิดขึ้นบ่อยๆ หรือพฤติกรรมที่แสดงบ่อยๆของกลุ่มคนเหล่านั้น และนำความเชื่อเหล่านั้นมาใช้ในการตัดสินคุณสมบัติของสมาชิกในกลุ่ม

หากถึงแม้ในทั่วไปแล้วภาพเหมารวมจะเป็นความคิดที่เกี่ยวกับการประเมินค่าสมาชิกกลุ่มในทางลบแต่ก็ยังคงมีบ้างเช่นกันที่เป็นไปในทางบวก ดังเช่นที่เราจะพบว่าในขณะที่เราไม่ชอบสมาชิกของกลุ่มอื่นนั้น เราอาจจะประเมินค่าสมาชิกในกลุ่มของเราเองในทางบวกก็ได้ ซึ่งในทั้งสองกรณีการประเมินนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะปัจเจกบุคคล แต่ขึ้นอยู่กับความเป็นสมาชิกของกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

ดังนั้นภาพเหมารวมจึงเป็นทัศนคติที่โน้มน้าวให้เราเกิดความรู้สึกที่ดีหรือไม่ดีต่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นการตัดสินกลุ่มคนดังกล่าวไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะรู้จักพวกเขาอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการตัดสินใจ หรือทัศนคติที่ไม่เป็นธรรม ไม่คำนึงถึงความเป็นจริง และมักมีภาพแบบฉบับในทางลบเป็นส่วนใหญ่ เหมือนที่คนทั่วไปตัดสินและมองว่าคนไร้บ้านจะต้องเป็นกลุ่มคนที่น่ากลัว และเหมารวมมองกลุ่มคนไร้บ้านไปในเชิงลบ ซึ่งภาพเหมารวมนี้อาจก่อให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก เนื่องจากภาพเหมารวมนี้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการรับรู้ ซึ่งอาจเป็นการรับรู้จากประสบการณ์ตรงเพียงส่วนหนึ่งหรือจากประสบการณ์ผ่านสื่อ แล้วทำให้เกิดภาพเหมารวมต่อบุคคลตามประสบการณ์นั้น ซึ่งอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงในสังคมก็เป็นได้

แนวคิดสื่อกับการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม

กาญจนา แก้วเทพ (2553, น. 243) อธิบายการสร้างความเป็นจริงทางสังคมไว้ว่า “มนุษย์เรามีโลกแวดล้อมรอบตัวอยู่ 2 ระดับ ระดับแรกคือ โลกทางกายภาพ (Physical world) ซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น พื้นดิน ท้องฟ้า แม่น้ำ

ต้นไม้ ฯลฯ และระดับที่สองคือ โลกทางสังคม (Social world) ซึ่งเกิดจากการประกอบสร้าง (construct) ของสังคม โลกทางสังคมนี้ย่อมมีความหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นแต่ละยุคสมัย”

ดังนั้นโลกจึงมีบางกรณีในโลกทางกายภาพนั้นมีลักษณะเป็นแบบเดิม แต่การตีความของคนแต่ละกลุ่มต่างกันไป เช่น นาย ก. และนาย ข. พบเจอคนไร้บ้านนอนอยู่ริมถนนเหมือนกัน แต่ทว่าเนื่องจากโลกทางสังคมของนาย ก. และนาย ข. แตกต่างกันไป เช่น นาย ก. เป็นนักธุรกิจ เมื่อพบเจอจึงคนไร้บ้านจึงหลีกเลี่ยง ด้วยเกรงว่าจะเป็นอันตราย และมองว่าคนเหล่านี้แตกต่างจากสังคมที่ตนอยู่ ซึ่งแตกต่างจากนาย ข. ที่ตนเองทำงานอยู่มูลนิธิช่วยเหลือสังคม เมื่อพบเจอคนไร้บ้าน จึงตัดสินใจเข้าไปพูดคุย สอบถาม เรื่องราวจากคนไร้บ้าน เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมของนาย ก. และนาย ข. แตกต่างกันไป จึงทำให้ปฏิกิริยาหรือแนวความคิดของทั้งสองคนแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

เมื่อนำมาอธิบายกับสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ นั่นก็หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏอยู่บนหน้าหนังสือพิมพ์ ก็คือ โลกที่ถูกประกอบสร้างขึ้น เป็นโลกแห่งสัญลักษณ์ที่เราอาจเรียกได้ว่า โลกหนังสือพิมพ์ ในขณะที่การรับรู้ความหมายของ ความเป็นจริงในโลกทางสังคม หรือโลกแห่งสัญลักษณ์นั้น มนุษย์เราจะรับรู้ ความเป็นจริง เพียงบางส่วนของโลกแห่งความเป็นจริง แล้วนำมาสร้างขึ้นเป็น คลังแห่งความรู้ทางสังคม (stock of social knowledge) เมื่อใดก็ตามที่เราได้รับรู้ความเป็นจริงอันใหม่เข้ามา เราก็จะมาเปิดดูคลังแห่งความรู้ทางสังคมนี้ ทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจความหมายของความเป็นจริงอันใหม่นั้นได้ทันที “ความเป็นจริง” ที่เกิดขึ้นในสมองการรับรู้ของมนุษย์ ก็คือ ความเป็นจริงทางสังคม (Social reality) นั่นเอง

แนวคิดคนไร้บ้าน

คนไร้บ้าน หรือคนเร่ร่อน ในความหมายของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) หมายถึง ผู้ที่หลับนอนตามที่สาธารณะ ไม่มีสิ่งปลูกสร้างที่เรียกว่าบ้าน หรือเพิงกระต๊อบใดๆ อาจจะมีแหล่งที่นอนประจำ กึ่งประจำ หรือไม่ประจำก็ได้ อาจจะเร่ร่อนถาวรหรือเร่ร่อนตามฤดูกาลก็ได้ โดยลำดับความสำคัญกับผู้ที่พักนอนในที่สาธารณะมากกว่า 1 เดือน ไม่ใช่ผู้ที่หลับนอนตามที่สาธารณะชั่วคราวไม่เกิน 1 สัปดาห์

คำว่า “คนไร้บ้าน” หรือ “คนเร่ร่อน” อาจเทียบเคียงได้กับคำว่า “Homeless” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายกว้างแคบต่างกัน แต่ความหมายใน

ทางสังคมวิทยาที่ใช้ร่วมกันคือ หมายถึง ผู้ที่ไม่มีช่องทางปกติที่จะเข้าถึงที่อยู่อาศัยตามแบบแผน (conventional dwelling) หรือกล่าวให้เข้าใจง่ายคือ ไม่สามารถเป็นเจ้าของหรือเช่าที่อยู่อาศัยตามแบบแผนได้ ได้แก่ อพาร์ทเมนต์ บ้าน ผู้ที่เช่าห้องในที่อาศัยส่วนตัว หรือตามที่พักหลับนอนที่มีความสะดวกสบายเหมาะสม ในต่างประเทศคนไร้บ้านไม่เพียงหมายถึงผู้ที่นอนแต่ตามสาธารณะ สวนสาธารณะ พื้นที่ว่างใต้สะพาน ตึกร้าง ริมทางเท้า หน้าประตูอาคารสำนักงาน เท่านั้น ยังรวมถึงผู้ที่อาศัยอยู่ในที่พิทักษ์ (shelter) หรือ ผู้ใช้บริการอาคารซึ่งทางราชการจัดให้สำหรับคนไร้บ้านด้วย (Rossi, 1989, pp. 10-11) (Wright, 1989, p. 19)

การสื่อสารของสื่อมวลชนไทยที่เกี่ยวกับคนไร้บ้าน โดยส่วนใหญ่จะนำเสนอข่าวของคนไร้บ้านในลักษณะผิวเผิน ไม่ได้ให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปัญหาที่แท้จริงว่าเกิดจากอะไร เพียงแค่กล่าวถึงปัญหาโครงสร้างของสังคม เศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ได้นำให้ผู้อ่านสามารถตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ได้อย่างจริงจัง ภาพลักษณ์ของคนไร้บ้านบนสื่อมวลชนทั่วไป จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน อันได้แก่ การพูดถึงลักษณะทางกายภาพของคนไร้บ้านว่ามีลักษณะอย่างไร ลักษณะชีวิตความเป็นอยู่เป็นเช่นไร รวมไปถึงพฤติกรรม นิยยว่าเป็นเช่นไร เมื่อผู้รับสารได้รับสารหรือข้อมูลที่สื่อนำเสนอขึ้น ก็จะทำให้เกิดเป็นภาพที่ติดอยู่ในหัวว่าคนไร้บ้านจะต้องเป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่สื่อกล่าวมา และรับรู้ข้อมูลเพียงจากสื่อว่าคนไร้บ้านต้องมีเพียงลักษณะที่สื่อในนำเสนอขึ้นเท่านั้น

วิธีการดำเนินวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์จากหนังสือพิมพ์ โดยจะทำการวิเคราะห์ภายใต้กรอบตารางการศึกษาที่ทำการแบ่งจำแนกประเภทและบันทึกข้อมูลลงไป ซึ่งแบ่งเป็น การใช้คำบนพาดหัวข่าว การใช้คำในเนื้อหาข่าว การบรรยายลักษณะการแต่งกาย ลักษณะนิสัยและพฤติกรรม ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการนำเสนอภาพข่าว ส่วนที่สองเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้แบบสอบถามกึ่งเชิงโครงสร้างในการสัมภาษณ์ หลังจากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา

กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างส่วนแรก ได้แก่ ประชากรประเภทหนังสือพิมพ์ โดยผู้วิจัยจะทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงภายใต้เกณฑ์ดังนี้

- เกณฑ์ข้อที่ 1 เป็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยรายวัน
 - เกณฑ์ข้อที่ 2 เป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมและสามารถอ่านได้ในทุกระดับชั้น
 - เกณฑ์ข้อที่ 3 มีการนำเสนอข่าวสารครบทุกรอบด้าน
 - เกณฑ์ข้อที่ 4 มียอดจำหน่ายสูงสุด และมียอดตีพิมพ์มากที่สุด
- ในสองอันดับแรกของประเทศ

จากเกณฑ์ที่กล่าวข้างต้นจะพบว่าหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์เดลินิวส์มีคุณสมบัติครบถ้วนทุกประการ โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์ ย้อนหลังเป็นเวลา 5 ปี (ฉบับวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2553 - 31 ธันวาคม พ.ศ. 2557) โดยจะทำการศึกษาข่าวทุกประเภทที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคนไร้บ้าน โดยสาเหตุที่เลือกศึกษาเป็นเวลาย้อนหลัง 5 ปีนั้น เพื่อให้เห็นถึงความหลากหลายของข่าวว่ามีการนำเสนอข่าวที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้านในประเภทใดบ้าง ทั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบการนำเสนอข่าวของ 2 สำนักพิมพ์ แต่เป็นศึกษาถึงการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์

กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างส่วนที่สอง ได้แก่ ประชากรประเภทบุคคล โดยเป็นผู้รับสารที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้าน ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ทั้งนี้ประชากรในส่วนนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้อ่านหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและเดลินิวส์

กลุ่มแรก คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนนอก กล่าวคือ บุคคลที่ไม่ได้ใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับคนไร้บ้าน แต่มีปฏิสัมพันธ์ในการให้ความช่วยเหลือ โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์การตัดสินใจดังนี้

- เกณฑ์ข้อที่ 1 เป็นมูลนิธิที่เป็นหน่วยงานภาคเอกชนหรือเป็นหน่วยงานของรัฐที่ไม่ใช่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร
- เกณฑ์ข้อที่ 2 เป็นมูลนิธิที่ร่วมมือกับภาครัฐในการแก้ปัญหาคนไร้บ้าน
- เกณฑ์ข้อที่ 3 เป็นมูลนิธิที่ลงสู่สนามจริง ในการสำรวจ พบปะพูดคุย
- เกณฑ์ข้อที่ 4 ให้ความช่วยเหลือแก่คนไร้บ้านทุก ๆ กลุ่ม
- เกณฑ์ข้อที่ 5 มีผลงานที่เห็นเด่นชัดอยู่ตลอดเวลา

จากคุณสมบัติดังกล่าวจะพบว่ามีอยู่ 3 หน่วยงานที่มีคุณสมบัติครบถ้วน

ทุกประการ ซึ่งได้แก่ มูลนิธิกระจกเงา มูลนิธิอิสรชน และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 หน่วยงาน ซึ่งได้แก่

1. นายสิทธิพล ชูประจง หัวหน้าโครงการ Food For Friend มูลนิธิกระจกเงา
2. นายนที สรวารี เลขธิการมูลนิธิอิสรชน
3. ดร. ประกาศิต กายะสิทธิ์ ผู้อำนวยการสำนักสนับสนุนสุขภาวะประชากรกลุ่มเฉพาะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
4. นายอนุสรณ์ อำไพศรี นักวิชาการบริหารโครงการกลุ่มประชากรคนไร้บ้าน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

กลุ่มสอง คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนใน กล่าวคือ บุคคลที่ใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับคนไร้บ้าน หรืออาจจะเคยเป็นคนไร้บ้านมาก่อน โดยกลุ่มตัวอย่างได้แก่ คนกวาดถนน จำนวน 1 คน แม่ค้าขายผลไม้ จำนวน 1 คน โดยทำการเลือกสัมภาษณ์ในเขตพระนคร⁵ และบุคคลที่เคยเป็นคนไร้บ้านมาก่อน จำนวน 2 คน

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและเดลินิวส์ ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การสืบค้นข่าวที่เกี่ยวข้องกับ คนไร้บ้าน คนเร่ร่อน คนจรจัด คนไร้ที่อยู่อาศัย ซึ่งผู้วิจัยใช้คำดังกล่าวมาทำการสืบค้นจากกฤตภาคข่าวออนไลน์ (News Clipping online) ซึ่งเป็นการตัดข่าวหนังสือพิมพ์ภายในประเทศและให้บริการในรูปแบบออนไลน์ ทั้งนี้ผู้วิจัยทำการสืบค้นจากฐานข้อมูล ไอคิวนิวส์คลิป (IQNewsClip⁶) ซึ่งผลจากการสืบค้นข่าวที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ “คนไร้บ้าน คนเร่ร่อน คนจรจัด” จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและเดลินิวส์ในตลอดช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2553^๖ พ.ศ. 2557) พบว่ามีข่าวที่เกี่ยวข้องจำนวนทั้งหมด 138 ข่าว โดยแบ่งเป็นไทยรัฐ 78 ข่าว และ เดลินิวส์ 60 ข่าว

⁵จากผลการสำรวจของมูลนิธิอิสรชนกับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ประจำปี พ.ศ. 2556 พบว่ามีจำนวนคนไร้บ้านในเขตพระนครมากที่สุด โดยมีจำนวนทั้งหมด 556 คน

⁶www.ignewclip.com จัดทำโดย บริษัท อินโฟเคสท์ จำกัด โดยที่ระบบจะทำการค้นหาเนื้อหาข่าวทั้งหมดโดยใช้คำ หรือ วลี โดยไม่ใช้ค้นหาแค่เพียงหัวข้อเท่านั้น

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาจากหนังสือพิมพ์

1) การใช้คำเรียกบุคคลหรือกลุ่มคนไร้บ้าน

1.1) การใช้คำเรียกบุคคลหรือกลุ่มคนไร้บ้านบนพาดหัวข่าว

คำที่ใช้ในการพาดหัวข่าว	จำนวน
คนเร่ร่อน หรือ เร่ร่อน	49 หัวข่าว
คนจรจัด	4 หัวข่าว
คนไร้บ้าน	3 หัวข่าว
คนไร้ที่พึ่ง	1 หัวข่าว
ไม่ปรากฏคำใดๆ	81 หัวข่าว

จากผลการวิจัยพบว่า หนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์ ใช้คำว่า “คนเร่ร่อน หรือ เร่ร่อน” มากที่สุด รวมเป็นจำนวน 49 หัวข่าว รองลงมาได้แก่คำว่า “คนจรจัด” จำนวน 4 หัวข่าว ถัดมาคือคำว่า “คนไร้บ้าน” ค้นพบอยู่ที่ 3 หัวข่าว และสุดท้ายคำว่า “คนไร้ที่พึ่ง” พบจำนวน 1 หัวข่าว และไม่ปรากฏคำใดๆที่บ่งบอกถึงกลุ่มคนไร้บ้านอีก 81 ข่าว แต่เนื้อหาข่าวจะมีความเกี่ยวข้องกับคนไร้บ้าน

สรุปได้ว่า หนังสือพิมพ์ยังคงมีการใช้คำว่า “คนเร่ร่อน หรือ เร่ร่อน” อยู่ ซึ่งเป็นวาทกรรมที่เปลี่ยนถ่ายมาจากคำว่า “คนจรจัด” ในอดีต ถึงแม้ว่าในปัจจุบันมีการการสร้างวาทกรรมใหม่ขึ้นมาเพื่อที่จะสร้างภาพคนไร้บ้านให้มีค่าความเป็นมนุษย์มากขึ้น แต่สื่อยังคงใช้คำว่า “คนเร่ร่อน” มากกว่าที่จะใช้คำว่า “คนไร้บ้าน”

1.2) การใช้คำเรียกบุคคลหรือกลุ่มคนไร้บ้านในเนื้อหาข่าว

คำที่ใช้ในเนื้อหาข่าว	จำนวน
คนเร่ร่อน หรือ เร่ร่อน	113 ข่าว
คนจรจัด	20 ข่าว
คนไร้บ้าน	18 ข่าว
ผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะ	4 ข่าว
คนไร้ที่พึ่ง	2 ข่าว
อิสระชน	1 ข่าว

จากตารางเมื่อทำการรวมข่าวทั้งหมดแล้ว จะพบว่ามีการใช้คำที่กล่าวถึงบุคคลหรือกลุ่มคนไร้บ้านอยู่ 158 ข่าว ซึ่งสังเกตได้ว่าไม่ตรงกับจำนวนข่าวที่ผู้วิจัย

ได้กล่าวถึงในข้างต้นไว้ว่า ในการสืบค้นหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์เดลินิวส์นั้นมีข่าวที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้านจำนวนทั้งสิ้น 138 ข่าว ซึ่งผู้วิจัยต้องขออธิบายว่าในจำนวน 138 ข่าวนี้ ในแต่ละข่าวจะมีการใช้คำที่กล่าวถึงบุคคลหรือกลุ่มคนไร้บ้านมากกว่า 1 คำ หรือ 2 คำ ขึ้นไป จึงทำให้ผลการสืบคำค้นที่ใช้ในเนื้อหาข่าวมีมากกว่าผลการสืบค้นข่าวที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคนไร้บ้านนั่นเอง

2) ภาพของคนไร้บ้านที่หนังสือพิมพ์ไทยรัฐสร้างขึ้น

2.1) การแต่งกายและลักษณะภายนอก

จากผลการวิจัยพบว่าการอธิบายถึงลักษณะการแต่งกายของคนไร้บ้านของ 2 สำนักพิมพ์นั้นมีการบรรยายถึงการแต่งกายเหมือนกับคนทั่วไปในสังคมคือสวมเสื้อและกางเกง แต่ลักษณะของเสื้อผ้าอาจจะเก่า และในบางรายก็ไม่มีสวมรองเท้า แต่นอกเหนือจากนั้นในการนำเสนอข่าวมักจะมีคำขยายเพิ่มขึ้นมาหลังจากอธิบายลักษณะของเสื้อผ้าเสริมอีกว่า “สกปรก มีกลิ่นเหม็นหรือกลิ่นเหม็นคloy ลักษณะมอมแมม แต่งตัวมอซอ” ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพคนไร้บ้านว่าเป็นกลุ่มคนที่ไม่น่าเข้าใกล้ เมื่อทำการพิจารณาจากคำขยายทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า คำขยายเหล่านั้นเป็นคำขยายในเชิงลบ หรือจะกล่าวอีกนัยว่าเป็นคำขยายถึงสิ่งที่น่ารังเกียจ ซึ่งการแต่งกายถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บุคคลหรือคนๆ นั้นดูน่าเชื่อถือ เพราะการแต่งกายถือว่าเป็นสิ่งแรกที่คนทั่วไปจะมองเห็นก่อนผู้วิจัยสังเกตได้ว่า หากหนังสือพิมพ์นำเสนอการแต่งกายของคนไร้บ้านในด้านลบนั้น ผู้อ่านก็อาจจะมองเห็นภาพลบตาม และเกิดอคติกับคนไร้บ้านได้เช่นกัน เนื่องจากการผลิตซ้ำถึงลักษณะการแต่งกายของคนไร้บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีที่เกี่ยวกับการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม กาญจนา แก้วเทพ (2553) กล่าวว่า เนื้อหาที่ถูกใช้สร้างคลั่งความรู้อของคนในสังคมมีลักษณะคล้ายกัน เรื่องที่นำเสนอมักจะเป็นเรื่องเดียวกัน มาจากแหล่งข่าวเดียวกัน อีกทั้งยังมีข้อสรุปคล้ายคลึงกัน ด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดแบบแผนที่เป็นไปในทางเดียวกัน ที่เรียกว่ามโนคติเชิงโครงสร้าง (Structural bias)

2.2) ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของคนไร้บ้าน

จากผลการวิจัยข่าวหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์ ผู้วิจัยพบว่าการบรรยายลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของคนไร้บ้านไว้อย่างชัดเจน พฤติกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนไร้บ้านคือขอขบติ่มสุรา ส่งเสียงอะละระบกวานชาวบ้าน

สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านทั่วไป มีการขอเงินจากคนทั่วไปเพื่อนำเงินที่ได้ไปซื้อสุรามาคั้ม รวมไปถึงการติดสารระเหย ไข่ที่สาธารณะในการหลับนอนโดยไม่เกรงใจผู้อื่น อีกทั้งยังขับถ่ายหนักและเบา ส่งกลิ่นรบกวนคนที่อยู่ในละแวกนั้น นั่งพูดเพียงลำพัง มีอาการป่วยทางจิตที่สามารถจะทำอันตรายต่อผู้อื่นได้ ดังนั้นเมื่อพฤติกรรมของคนไร้บ้านได้นำเสนอออกมาในด้านลบนั้น ผู้อ่านก็อาจจะมองคนไร้บ้านไปในด้านลบเช่นกัน ถึงแม้ว่าสิ่งที่คนไร้บ้านกระทำนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง แต่สื่อก็ควรที่จะมีการรายงานข่าวที่นำเสนอในรูปแบบสร้างความเข้าใจให้กับผู้อ่านว่าทำไมคนไร้บ้านถึงมีพฤติกรรมอย่างนี้ มีสาเหตุมาจากอะไร เพื่อที่จะให้ผู้อ่านมองภาพคนไร้บ้านในอีกมิติ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงคำว่าคนไร้บ้านคนทั่วไปก็จะนึกถึงภาพของคนไร้บ้านที่ขอดื่มสุราแล้วเกิดการเหมารวมว่าคนไร้บ้านทุกคนจะต้องดื่มหรือติดสุรา

2.3) สถานที่ใช้พักอาศัยของคนไร้บ้าน

จากผลการวิจัยข่าวหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์พบว่า สถานที่อันที่ซึ่งคนไร้บ้านใช้เป็น “บ้าน” หรือใช้เป็นที่ในการหลับนอนในช่วงเวลากลางคืนนั้นมีอยู่หลายสถานที่ด้วยกัน อันได้แก่ ศาลาพักผู้โดยสารและรถประจำทาง บ้ายรถเมล์ สะพานลอย ใต้ทางด่วนและวัด ซึ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นสิ่งสาธารณะที่ทุกคนในสังคมสามารถใช้ร่วมกันได้ สื่อพยายามบอกว่าคนเหล่านี้บุกรุกพื้นที่สาธารณะและควรกำจัดให้หมดไป อีกทั้งคนกลุ่มนี้ยังเป็นภัยต่อคนอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งเป็นการตอกย้ำภาพของคนไร้บ้านมากขึ้นไปอีกว่า คนกลุ่มนี้น่ากลัว ไม่ควรที่จะเข้าไปใกล้หรือเดินผ่านไปบริเวณหรือสถานที่นั้น ๆ รวมไปถึงมีการใช้คำว่า “เสียว! เกิดเหตุอาชญากรรม” หรือ “ทำให้คนรอรถในช่วงกลางคืนเกรงจะไม่ปลอดภัย” จากคำทั้งสองยังตอกย้ำหนักขึ้นไปอีกว่าคนกลุ่มนี้จะสามารถทำร้ายกับทุกคนได้ สามารถก่อเหตุอาชญากรรมได้ทุกเมื่อ

2.4) การประกอบอาชีพ

จากผลการวิจัยข่าวหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์พบว่า คนไร้บ้านนั้นมีทั้งที่ประกอบอาชีพและไม่ประกอบอาชีพ โดยอาชีพส่วนมากที่พบเจอในช่วงนั้น ได้แก่ มิจฉาชีพ กล่าวคือเป็นการลักทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ส่วนอาชีพอื่นๆ ได้แก่ คนเก็บขยะ เก็บของเก่าขาย ขายบริการ และรวมไปถึงไม่ประกอบอาชีพใดๆ ทำเพียงแค่ออเงินหรือขออาหารจากชาวบ้านประทังชีวิตในแต่ละวันเท่านั้น จากอาชีพที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น อาชีพส่วนใหญ่ของคนไร้บ้านนั้นเป็นอาชีพขายแรงงาน ขายร่างกาย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพของคนในสังคม

แล้วถือว่าเป็นอาชีพที่อยู่ในกลุ่มล่าง⁷ เป็นอาชีพที่ไม่ยอมรับในสังคม แต่สำหรับคนไร้บ้านไม่มีทางเลือกหรือตัวเลือกมากนักที่จะเลือกงานเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตนเองในแต่ละวัน

2.5) การสร้างภาพคนไร้บ้านด้วยภาพข่าว

จากผลการวิจัยข่าวหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 สำนักพิมพ์พบว่า มีอยู่จำนวนหลายข่าวที่นำเสนอภาพคนไร้บ้านออกมาในรูปแบบของภาพข่าว เพื่อให้ภาพนั้นเล่าเรื่องแทนตัวหนังสือ ภาพข่าวที่พบส่วนใหญ่จะเป็นภาพถ่ายตามสถานที่ต่างๆ ที่กลุ่มคนไร้บ้านได้เข้าไปพักอาศัย โดยจุดประสงค์ที่นำเสนอข่าวคือต้องการให้รู้ว่าสถานที่ใดควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข ควรมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานนั้นๆ ออกมารับผิดชอบหรือออกมาดูแล เพื่อให้สถานที่ดังกล่าวดูเป็นระเบียบเรียบร้อยและไม่สร้างปัญหาให้กับคนในสังคมหรือสร้างภาพลักษณ์ที่ไม่ดีต่อประเทศไทย ในขณะที่เนื้อหาข่าวมีลักษณะเหมือนกันคือคนไร้บ้านได้เข้าไปทำการยึดที่ในการใช้เป็นที่พักผ่อนหรือนอนหลับ รวมไปถึงการนำข้าวของไปวางกองไว้จนไม่เป็นที่น่านองของคนที่ยังจรไปมา ซึ่งผู้เขียนข่าวพยายามกล่าวถึงปัญหาที่กลุ่มคนไร้บ้านได้กระทำ และพยายามบอกให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องออกมาดูแลสถานที่ดังกล่าวเพื่อไม่ให้กระทบต่อทัศนียภาพและความปลอดภัยของประชาชนทั่วไป

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์

1) จินตนาการภาพคนไร้บ้านที่มีผ่านสื่อ

1.1 คนไร้บ้านที่เคยใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ

จากที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ คนไร้บ้าน ทั้งสองคนนั้น เมื่อถามถึงคำว่าคนไร้บ้านในจินตนาการของตนเองนั้น ทั้งสองคนไม่สามารถบรรยายออกมาได้ว่าคนไร้บ้านคืออะไร สาเหตุที่ไม่สามารถจินตนาการภาพถึงคนไร้บ้านนั้นได้ เนื่องจากที่พักอาศัยที่ตนเองเคยอยู่นั้น เป็นชนบท ไม่ใช่สังคมเมือง จึงเป็นเรื่องยากที่จะพบเจอคนไร้บ้านในชีวิตประจำวันได้ อีกทั้งบ้านของตนเองนั้นมีฐานะค่อนข้างยากจนจึงไม่มีกำลังที่จะซื้อโทรทัศน์หรือวิทยุในการติดตามข่าวสารในขณะนั้น และยังต้องช่วยที่บ้านทำงานเพื่อแบ่งเบาภาระด้านการเงินของครอบครัวอีกด้วย ในขณะที่อีกท่านไม่สามารถนึกภาพได้เช่นกัน เนื่องจากตนเองหนีออกจากวัดมาตั้งแต่เด็ก จึงไม่สามารถนึกภาพย้อนกลับไปได้ว่าคนไร้บ้านนั้นคืออะไร มีลักษณะอย่างไร

⁷ จากการจัดช่วงชั้นทางสังคม: เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆในสังคมไทย : รายงานผลวิจัย, โดย สุภาภรณ์ จันทวานิช, 2531: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.2 ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนนอก

จากผลการสัมภาษณ์ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนนอกพบว่า ในจินตนาการภาพของตนเองเมื่อครั้งอดีต ก่อนที่จะได้รู้จักหรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านมองว่า กลุ่มคนไร้บ้านเป็นคนขี้เกียจ ไม่ทำงาน รักอิสระ นอนข้างถนน แต่งกายสกปรก มีกลิ่นเหม็น ขอเงินจากคนอื่น สามารถสร้างอันตรายให้กับผู้คนที่เดินผ่านไปมาได้ ในบางรายอาจประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ส่วนทางด้านการรับรู้ นั้น จะรับรู้ภาพคนไร้บ้านผ่านสื่อควบคู่ไปกับพบเจอด้วยตนเอง แต่ในการพบเจอนั้นจะพบในลักษณะผิวเผิน ไม่ได้เข้าไปคลุกคลีโดยตรง

ส่วนการพบเจอจากสื่อ นั้นส่วนใหญ่จะพบเจอจากสื่อละครและข่าวโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ ส่วนคำที่ใช้เรียกถึงคนไร้บ้านในเมื่อก่อนนั้น จะใช้คำว่า “คนเร่ร่อน และ คนจรจัด” ทั้งนี้มักจะได้นิยามคำนี้มาจากสื่อและสังคม จึงนำมาคำดังกล่าวมาใช้เรียกคนไร้บ้าน ทางด้านการปฏิบัติ นั้นเมื่อพบเจอคนไร้บ้าน จะทำการเดินเลี้ยวหนี คิดว่าคนกลุ่มนี้ไม่มีตัวตน รวมไปถึงสังเกตว่าคนกลุ่มนี้กำลังทำอะไรที่จะส่งผลมายังตนเองหรือไม่

1.3 ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนใน

เมื่อถามถึงภาพคนไร้บ้านในจินตนาการของผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนใน หรือ แม่ค้า นั้น ทั้งสองกล่าวว่า คนไร้บ้านในภาพสมัยที่ตนเองยังเป็นเด็กนั้น มักแต่งกายสกปรก ผมเผ้ารุงรัง บางคนชอบพูดคนเดียว บางคนก็ทำร้ายคนอื่น มีลักษณะทางจิตที่ไม่เหมือนกับคนในสังคมทั่วไป อีกทั้งยังได้รับการตอกย้ำภาพคนไร้บ้านจากคนในสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษาว่า เมื่อพบเจอคนไร้บ้านให้อยู่ห่างเอาไว้ หรืออยู่พยายามเกาะกลุ่มอยู่กับคนอื่น ๆ ส่วนคำที่ใช้เรียกถึงกลุ่มคนไร้บ้านนั้น ตนจะเรียกว่าคนจรจัด เพราะได้นิยามจากครอบครัวพูดจึงพูดตามไปโดยไม่ได้นึกว่าคำว่าคนจรจัดนั้นจะมีนัยอื่นแฝงไว้อยู่ในคำนั้น ทางด้านการรับรู้ภาพของคนไร้บ้านอย่างแรกที่ตนรับรู้ภาพของคนไร้บ้านคือตนเองได้พบเจอตามท้องถนน เพราะตนเองอยู่ในสังคมเมือง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะพบเจอคนกลุ่มนี้ได้ง่าย อีกทั้งได้นิยามครอบครัวเล่าถึงพฤติกรรมคนไร้บ้าน รวมไปถึงการนำเสนอของสื่อ โดยเฉพาะละครหลังข่าวที่ตนเองนั้นชอบดูเมื่อครั้งยังเด็ก จึงทำให้มองภาพคนไร้บ้านเป็นอย่างนั้น

2) การรับรู้ภาพคนไร้บ้านหลังจากที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน

2.1 คนไร้บ้านที่เคยใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ

จากผลการสัมภาษณ์คนไร้บ้านพบว่า จากเดิมที่ตนเองไม่สามารถอธิบายถึงภาพและความหมายของคนไร้บ้านได้ว่าเป็นอย่างไรนั้น แต่เมื่อตนเองต้องกลายสภาพออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ ก็สามารถอธิบายภาพตอนที่ตนเองเคยเป็นคนไร้บ้านได้อย่างชัดเจนว่ามีลักษณะอย่างไร ภูมิหลังที่ทำให้ตนเองต้องกลายออกมาเป็นคนไร้บ้านนั้นสืบเนื่องด้วยที่บ้านมีฐานะยากจน จึงอยากจะแบ่งเบาภาระ จึงออกจากบ้านเพื่อเข้ามาหางานในเมือง แต่สุดท้ายโดนหลอกในไปเป็นลูกเรือประมงอยู่ 3 ปี เมื่อขึ้นฝั่งก็ไม่รู้จะเริ่มต้นชีวิตอย่างไรจึงต้องออกมาใช้ชีวิตเร่ร่อน ในขณะที่อีกคนทนแรงกดดันจากที่วัดไม่ไหว หลวงพ่อที่เป็นผู้ดูแลตนเองคอยบังคับให้ตนเรียนหนังสือ แต่ตนหัวไม่ดี จึงตัดสินใจหนีออกจากวัด จะเห็นได้ว่าทั้งสองคนมีจุดเริ่มต้นของการกลายสภาพมาเป็นคนไร้บ้านที่แตกต่างกัน แต่กลับต้องมาใช้ชีวิตบนพื้นที่สาธารณะเหมือนกัน ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองได้พูดถึงสภาพการเป็นอยู่ของคนไร้บ้านโดยอ้างอิงจากการเคยใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะไว้ว่า ตนเองนั้นต้องนอนข้างถนน หรือนอนตามใต้ทางด่วน ตื่นเช้ามาจะรับประทานอาหารที่วัดและจะทำการเก็บกักตุนไว้ในมือต่อไป หรือเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเพื่อเข้าไปหาอาหารทาน เช่น กิจกรรมชุมนุมของคนเสื้อแดงและกลุ่มชุมนุมเสื้อเหลือง ทางด้านการประกอบอาชีพจะทำการเก็บขวดขาย เก็บดอกไม้⁸ ไปขายตามหน้าเวทีงานวัด อีกทั้งยังเล่าถึงภาพที่ตนเองถูกกระทำจากคนในสังคมอีกว่า เมื่อต้องออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะนั้น ในยามค่ำคืนมักจะโดนกลุ่มเด็กวัยรุ่นรังแกอยู่เสมอ ด้วยการปาขวดน้ำ ปาถุงปัสสาวะหรืออุจจาระ ปาหิน และรุนแรงถึงขั้นจุดไฟเผา พร้อมยังอธิบายว่าคนไร้บ้านบนพื้นที่สาธารณะนั้นมีทั้งคนดีและไม่ดีปะปนกันไป ซึ่งตนเองนั้นอยู่ในกลุ่มคนไร้บ้านที่ดี มักชอบช่วยเหลือสังคม แต่บางครั้งจะถูกปฏิเสธน้ำใจด้วยคำตอบที่ว่า ตัวเหม็น สกปรก เวลาคนทั่วไปมองเขานั้นมักจะมองในลักษณะที่ต่ำกว่า มองว่าตนเองอันตรายไม่กล้าเข้าใกล้ สิ่งที่เป็นความบันเทิงสำหรับคนไร้บ้านคือ หนึ่งกลางแปลง งานวัด เป็นต้น ทางด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นมีน้อยมาก และได้รับความช่วยเหลือสังคมไม่บ่อย ทางด้านความต้องการของคนไร้บ้านคือ บัตรประชาชนเพื่อที่ตนเองจะได้สามารถเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ได้

จะเห็นได้ว่าคนไร้บ้านทั้งสองคนสามารถอธิบายภาพของคนไร้บ้านได้อย่างชัดเจน สามารถพูดถึงรายละเอียดต่างๆ ได้ค่อนข้างมาก ทำให้ภาพคนไร้บ้านดูมีมิติขึ้น และใช้เพียงแต่จะเห็นภาพของคนไร้บ้านในทางด้านลบ แต่ยังมีเรื่องราวดีๆ ที่คนไร้บ้านได้ช่วยเหลือสังคม

⁸ ดอกไม้ที่ไม่ได้มาตรฐานสำหรับในการขายและถูกคัดทิ้ง แต่ยังคงมีสภาพดีอยู่ โดยมักจะไปเก็บบริเวณปากคลองตลาด ตลาดขายส่งดอกไม้ที่มีขนาดใหญ่

2.2 ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนนอก

จากการสัมภาษณ์พบว่า จากเดิมที่ตนเองมองภาพคนไร้บ้านในเชิงลบ เมื่อตนเองได้ทำการคลุกคลีกับคนไร้บ้านนั้นมีความคิดเปลี่ยนไปจากเดิม มองว่าการที่ออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ตนเองสามารถพูดถึงปัญหาของคนไร้บ้านได้อย่างชัดเจนว่าเป็นอย่างไร โดยก่อนหน้านี้ไม่ทราบถึงสาเหตุที่แท้จริง ซึ่งแตกต่างจากภาพที่ตนเองจินตนาการไว้แต่ก่อน ครั้นเมื่อจะเริ่มปฏิบัติงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนไร้บ้านก็เริ่มมีการศึกษางานอย่างจริงจัง โดยผ่านงานเขียนของ อาจารย์บุญเลิศ วิเศษปรีชา อีกทั้งเมื่อตนเองลงไปในพื้นที่นั้นจะพบว่า คนไร้บ้านมีทั้งกลุ่มที่ดีและกลุ่มที่ไม่ดี เหมือนกับคนในสังคม ในบางครั้งตนเองก็ยังได้ข้อคิดดีๆจากคนไร้บ้านมาดำรงชีวิตประจำวัน มีการแสดงความห่วงใยซึ่งกันและกัน ถ้ามองถึงเรื่องต่างๆ เหมือนกับเป็นเพื่อนคนหนึ่งของตนเอง และไม่ได้มองว่าคนไร้บ้านแปลกหรือแตกต่างเหมือนกับที่เคยมองเหมือนก่อน เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีแล้วทำให้ตนเองได้รู้ว่าสิ่งที่คนกลุ่มนี้ต้องการได้จากสังคมคือ โอกาสและความเข้าใจ รวมไปถึงการต้องการมีบัตรประชาชนเพื่อเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ได้ เช่น การเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล เป็นต้น และเริ่มมีการเปลี่ยนคำเรียกหันมาใช้คำว่า คนไร้บ้านแทน ในขณะที่บางท่านมีการสร้างวาทกรรมขึ้นมาใหม่ได้แก่ ผู้ใช้ชีวิตบนพื้นที่สาธารณะ

จะเห็นได้ว่าเมื่อหน่วยงานทั้ง 3 หน่วยงาน ได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้าน มุมมอง ความคิด ความเชื่อ ก็ค่อยๆปรับเปลี่ยนไป เริ่มเห็นมิติของคนไร้บ้านที่หลากหลายขึ้น เห็นภาพคนไร้บ้านที่กว้างขึ้น และสามารถพูดถึงคนไร้บ้านได้เยาะขึ้น ซึ่งแต่ก่อนจะพูดถึงคนไร้บ้านในเชิงลบมากกว่าเชิงบวก แต่ในปัจจุบันตนเองก็สามารถที่จะพูดถึงคนไร้บ้านในเชิงบวกได้มากขึ้นเช่นกัน

2.3 ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนใน

จากการสัมภาษณ์พบว่า แม้คำทั้งสองคนเริ่มมองคนไร้บ้านเปลี่ยนไป แต่จะเป็นในลักษณะค่อยๆเปลี่ยนเสียมากกว่า โดยค่อยๆซึมซับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไร้บ้านผ่านสายตาของตนเอง เนื่องด้วยบริเวณที่ตนเองขายของนั้นมีคนไร้บ้านอยู่ค่อนข้างมาก จึงค่อยๆซึมซับภาพคนไร้บ้านไปอย่างไม่รู้ตัว ซึ่งคนไร้บ้านที่ตนเองพบเจอในชีวิตประจำวันนั้นบางคนเหมือนกับภาพที่ตนเองจินตนาการไว้ แต่บางคนก็ไม่เหมือนกับคนไร้บ้านที่ตนเองจินตนาการไว้เช่นกัน ตนเองสามารถรับรู้ได้ว่าคนไร้บ้านบางส่วนมีงานทำ ไม่ได้นอนขี้เกียจเพียงอย่างเดียว ยังสามารถ

หาเงินทองได้โดยใช้เพียงแต่จะขออาหารหรือค้ายขะ แต่ตนเองก็ยังเห็นคนกลุ่มนั้นเดินเข้าออก เซเว่นอีเลฟเว่น (7-11) และเมื่อตั้งแต่ตนเองขายของมานั้นยังไม่เคยพบเจอว่าคนไร้บ้านทำร้ายหรือสร้างอันตรายให้กับผู้อื่น เพียงแต่ได้ยินว่ามา มีการทะเลาะกันภายในกลุ่มของคนไร้บ้านเอง หรือมีก็จะเป็นผู้ถูกกระทำเสียมากกว่าเป็นผู้กระทำ คนไร้บ้านที่ตนเองรู้จักนิสัยดีแทบทุกคน อาชีพมีหลากหลายกันไป พูดคุยกันในเรื่องต่างๆ ได้ปกติ จนบางครั้งลืมไปว่าเขาเป็นคนไร้บ้าน

สังเกตได้ว่า เมื่อสภาพแวดล้อมที่ตนเองขายของอยู่นั้นมีคนไร้บ้านอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้ให้ข้อมูลจึงยากที่จะหลีกเลี่ยงเหมือนแต่ก่อน แต่ค่อยๆ ปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับคนไร้บ้านบนพื้นที่สาธารณะ และเมื่อการใช้ชีวิตร่วมกันบนพื้นที่สาธารณะกลายเป็นเรื่องปกติในแต่ละวัน จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะทำการพูดคุยหรือมีปฏิสัมพันธ์ด้วย และจึงได้ชุดภาพคนไร้บ้านชุดใหม่ที่แตกต่างจากแต่เดิม

3) สื่อต่อการนำเสนอภาพคนไร้บ้านและการรับรู้ของคนในสังคม

3.1 คนไร้บ้านที่เคยใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ

จากการสัมภาษณ์พบว่า คนไร้บ้านได้ทำการเรียกร้องให้สื่อมีการนำเสนอภาพของคนไร้บ้านในลักษณะที่เป็นกลาง นำเสนอในมุมที่แตกต่างไปจากเดิม เพราะแท้ที่จริงแล้วคนไร้บ้านมีอยู่หลายกลุ่ม อย่างนำเสนอแค่เพียงกลุ่มเดียว แต่ให้ช่วยนำเสนอถึงมุมอื่นๆ ที่สังคมไม่เคยรับรู้ คนเหล่านั้นอาจจะไปเจอคนไร้บ้านกลุ่มที่ไม่ดี เลยเหมารวมไปว่าคนไร้บ้านนั้น ไม่ใช่คนดี ส่วนทางด้านการรับรู้ของคนในสังคมนั้น ตนเองมองว่า สังคมเริ่มมีการรับรู้มากขึ้น สังเกตได้จากของบริจาคที่ตนเองได้ลงไปกับโครงการของมูลนิธิกระจกเงา ซึ่งเป็นมูลนิธิที่ตนเองได้ร่วมงานด้วยในปัจจุบัน

3.2 ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนนอก

จากผลการสัมภาษณ์พบว่า สื่อมีผลต่อการรับรู้ของคนทั่วไปเป็นอย่างมาก เนื่องจากสื่อมีการผลิตซ้ำอยู่บ่อยๆ ในมุมเดิมๆ มิติเดิมๆ ทำให้ผู้รับสารตีความและเหมารวมไปเลยว่าคนไร้บ้านจะต้องเป็นไปตามที่สื่อนำเสนอ บ่อยครั้งที่สื่อนำเสนอข่าวสวนทางกับความเป็นจริง ซึ่งตนเองก็อยู่ในเหตุการณ์ดังกล่าว แต่ข้อมูลที่ออกมาไม่ได้เป็นไปตามที่ตนเองได้พบเห็น สังเกตได้ว่าสื่อเริ่มมีการใช้คำว่า “คนจรจัด” ลดลง แต่จะมาใช้คำว่า “คนเร่ร่อน และ คนไร้บ้าน” แทน ทางด้านการรับรู้ของสังคม มีการมองว่าคนในสังคมเริ่มมีการรับรู้ โดยสังเกตได้จากการที่มีอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการและขอรับบริจาคจากคนทั่วไป

3.3 ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนใน

จากการสัมภาษณ์พบว่า มองว่าสื่อมีผลต่อการรับรู้ของผู้รับสาร โดยเฉพาะละครที่ตนเองรับชมนั้น มีความเหมือนจริง แต่งกายได้เหมือนจริง ซึ่งเมื่อคนเจอคนไร้บ้านในลักษณะผิวเผิน และเมื่อมารับชมถึงพฤติกรรมอันก้าวร้าว ก็จะมองรวมว่าคนไร้บ้านเป็นคนไม่ดี น่ากลัว จึงอยากให้น่าเสนอในด้านอื่นที่ไม่ใช่ด้านนี้ด้านเดียว เพราะตนเองรับรู้ว่าคนไร้บ้านในชีวิตจริงมีมุมชีวิตที่มากกว่าการนำเสนอของสื่อ ส่วนการรับรู้ทางสังคม ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนใน มองว่า ยังไม่มีการรับรู้ใดๆ เนื่องจากตนเองยังคงเห็นคนไร้บ้านเพิ่มมากขึ้น ยังคงทุกข์ชะ หรือนอนตามข้างถนนเหมือนแต่ก่อน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยในการวิเคราะห์การสร้างการรับรู้ภาพของคนไร้บ้านบนพื้นที่สื่อหนังสือพิมพ์นั้นในช่วงตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา สื่อหนังสือพิมพ์ยังคงมีการใช้คำหรือวาทกรรมในเชิงลบเพื่อที่จะกล่าวถึง “คนไร้บ้าน” โดยยังคงใช้คำว่า “คนเร่ร่อน หรือ เร่ร่อน” อีกทั้งมีการใช้คำว่า “คนจรจัด” มากกว่าที่จะใช้คำว่า “คนไร้บ้าน” ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า หากสื่อยังคงมีการผลิตซ้ำในการใช้คำเรียกคนไร้บ้านด้วย 2 คำแรกอยู่ ผู้รับสารก็จะทำการเก็บสะสมคำเหล่านั้นไว้ในหัว และเมื่อเวลาพบเจอคนกลุ่มนี้เมื่อไหร่ ก็จะทำให้การเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “คนเร่ร่อน หรือ คนจรจัด” ทันทีโดยไม่ต้องลงเลซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีสื่อกับการประกอบสร้างความจริงทางสังคม กาญจนา แก้วเทพ (2553) กล่าวว่า บรรดาภาษาต่างๆ ที่เราใช้พูดกันอยู่ทุกวันนี้ ล้วนเกิดมาจากสื่อมวลชนเป็นแหล่งใหญ่ ดังนั้น สื่อมวลชนจึงเป็นตัวสร้างความหมายของโลกทางสังคมโดยผ่านกลไกทางภาษา

ลักษณะการประกอบสร้างภาพคนไร้บ้านบนหนังสือพิมพ์สามารถเห็นภาพหรือเอกลักษณ์เฉพาะคนกลุ่มนี้ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ คนไร้บ้านในแบบฉบับของหนังสือพิมพ์นั้น จะต้องแต่งกายในลักษณะเนื้อตัวมอมแมม สวมใส่เสื้อผ้าเก่าๆ ที่มีกลิ่นเหม็น ขอบตีมืดคล้ำ เอะอะเสียงดังโวยวาย สร้างความรำคาญให้กับคนทั่วไป มักจะใช้ป้ายรถเมล์หรือศาลารอรถประจำทางเป็นที่นอนอยู่เสมอ มีนิสัยชอบลักเล็กขโมยน้อย ขี้เกียจไม่ยอมทำงาน เป็นที่น่ากลัวและอันตรายต่อสังคม เป็นต้น ซึ่งเป็นภาพการนำเสนอเดิมๆ ที่หนังสือพิมพ์ยังคงทำอยู่ที่ เมื่อผู้รับสารอ่านข่าวเหล่านี้บ่อยๆ หรือได้รับข้อมูลในรูปแบบซ้ำๆ อยู่เป็นประจำ ผู้รับสารก็จะเกิดการเหมารวมทันทีว่า คนไร้บ้านจะต้องเป็นไปตามแบบฉบับที่หนังสือพิมพ์ได้

ประกอบสร้างขึ้นมา และเกิดการหวาดระแวงเมื่อต้องเข้าใกล้กับคนกลุ่มนี้ โดยกาญจนา แก้วเทพ (2553) กล่าวว่า เนื้อหาที่ถูกใช้สร้างคลังความรู้ของคนในสังคมมีลักษณะคล้ายกัน เรื่องที่นำเสนอมักจะเป็นเรื่องเดียวกัน มาจากแหล่งข่าวเดียวกัน อีกทั้งยังมีข้อสรุปคล้ายคลึงกัน ด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดแบบแผนที่เป็นไปในทางเดียวกัน ที่เรียกว่ามีอคติเชิงโครงสร้าง (Structural bias)

ในปัจจุบันสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้รับสาร มีอำนาจที่จะสร้างความหมาย สร้างการรับรู้ใหม่ให้กับผู้รับสาร ดังนั้นเมื่อสื่อมีพลังมากพอที่จะสามารถปรับเปลี่ยนความคิด ทศนคติ ของผู้รับสารได้ สื่อก็ควรที่จะร่วมมือกันในการที่จะนำเสนอภาพใหม่ๆ มุมมองใหม่ๆ มิติใหม่ๆ ของคนไร้บ้านให้แตกต่างไปจากเดิม ทั้งนี้อาจจะต้องใช้เวลามากพอสมควร แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าหากสื่อนำเสนอภาพที่ต่างไปจากเดิม นำเสนอเนื้อหาที่หลากหลาย ภาพที่ผู้รับสารเคยเหมารวมคนไร้บ้านไว้ว่าเป็นกลุ่มคนที่น่ากลัวและอันตรายต่อสังคมก็จะค่อยๆ ลดลง และคนในสังคมก็จะเข้าใจตัวคนไร้บ้านมากขึ้น เข้าใจถึงสาเหตุและปัญหาที่แท้จริงของคนไร้บ้าน ซึ่งแท้ที่จริงแล้วผู้วิจัยเชื่อว่าคนไร้บ้านต้องการแค่เพียงให้คนในสังคมเข้าใจในสิ่งที่พวกเขาเป็น ให้ค่าความเป็นคนของเขาเท่ากับทุกคนในสังคม เท่านั้นก็น่าจะเพียงพอสำหรับพวกเขาแล้ว

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าทำไมหนังสือพิมพ์ถึงสร้างบทบาทให้คนไร้บ้านกลายเป็นคนชายขอบ โดยไม่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่ให้ข้อมูลที่ เป็นข้อเท็จจริงแก่สาธารณชน แต่เป็นการทำงานภายใต้การตอบสนองระบบทุนนิยม โดยผู้วิจัยมองว่าระบบทุนนิยมเริ่มเข้ามามีอำนาจ มีวิธีการครอบงำสื่อที่อย่างแบบเนียน อีกทั้งยังครอบงำกลุ่มคนที่อยู่ในวิชาชีพสื่อ จรรยาบรรณ ดังนั้นหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมของสื่อมวลชน จึงค่อยๆ เลือนหายไป ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าระบบทุนนิยมนั้นช่วยสามารถเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตนเองและคนในครอบครัวได้ อีกทั้งยังสามารถทำให้บริษัทสามารถอยู่รอดได้ โดยผู้มีอำนาจไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้มีอิทธิพล พรรคการเมือง นักการเมือง ล้วนแต่มองว่า หนังสือพิมพ์เป็นสินค้า โดยมีได้มองว่าหนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางที่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสารครบถ้วนที่รอบด้านแก่ประชาชน

สาเหตุที่ทำให้คนไร้บ้านกลายเป็นคนชายขอบนั้น ผู้วิจัยมองว่าเป็นเรื่องของการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งในสังคมจะมีการสร้างบรรทัดฐานที่ไม่ได้เป็นทางการ แต่จะเป็นที่เข้าใจของทุกคนว่าบรรทัดฐานของสังคมที่ได้รับการยอมรับนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งมาจากการปฏิบัติจนเกิดความเคยชิน สร้างความสะดวกสบายแก่สมาชิกในสังคมในการปฏิบัติ เพราะจะได้ไม่ต้องคิดหรือกังวลว่าต้องปฏิบัติอย่างไร

หากมีใครคนหนึ่งไม่ปฏิบัติตาม บุคคลนั้นก็จะถูกนิโทษหัวเราะเยาะ หรือผลักให้กลายเป็นคนกลุ่มน้อยและดันให้ไปชอบสังคม โดยไม่ให้ยืนร่วมในจุดศูนย์กลางของสังคม เมื่อเทียบเคียงกับคนไร้บ้านนั้น สาเหตุที่ทำให้คนไร้บ้านถูกผลักดันให้เป็นคนชายขอบ และยังมองว่าคนไร้บ้านเป็นปัญหาของสังคม เนื่องมาจากคนไร้บ้านมีวิถีชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างไปจากคนในสังคมส่วนใหญ่ ที่มีการสร้างบรรทัดฐานและยอมรับในสังคมว่า จะต้องแต่งกายดูสะอาด มีบ้านมีที่พัก มีงานประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากคนไร้บ้านที่พยายามขัดขืนต่อสู้ หรือแสวงหาโอกาสที่คนในสังคมนั้นยอมรับและปฏิบัติกันมายาวนานด้วยการ “ไร้บ้าน” และเมื่อตนเองทำผิดระเบียบ ผิดกฎเกณฑ์ในสังคม แสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสม หรือสามารถเป็นอันตรายต่อคนอื่น ก็จะถูกผลักดันให้กลายเป็นคนชายขอบ เพราะมองว่าคนกลุ่มนี้เป็นปัญหาต่อการดำรงชีวิตของเขา ซึ่งสามารถสร้างผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน อีกทั้งยังมีการแย่งชิงพื้นที่สาธารณะไปเป็นของตนเอง คนกลุ่มนี้จึงถูกผลักออกจากสังคม อีกทั้งยังมีการกดทับทางชนชั้นด้วยการเรียกว่า คนเร่ร่อน หรือ คนจรจัด

ทำไมคนถึงมองว่าคนไร้บ้านคือ “ตัวปัญหา” หรือ “มิจฉาชีพ” เนื่องจากสังคมไทยไม่ยอมรับ “คนไร้บ้าน” เป็นคนในสังคม ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยผ่านกระบวนการสร้างและการสร้างซ้ำอีกทั้งตอกย้ำให้ภาพของคนกลุ่มนี้เป็น “ปัญหาสังคม” โดยสื่อพยายามทำการนิยามและสร้างภาพของคนไร้บ้านขึ้นมา ว่าคนไร้บ้านเป็นกลุ่มมิจฉาชีพ สามารถสร้างอันตรายให้กับผู้อื่นได้ การนำเสนอภาพตัวแทนของคนไร้บ้านของสื่อสาธารณะเช่นนี้ ยิ่งตอกย้ำและผลิตซ้ำและตอกย้ำ “ความเป็นอื่น” ของคนไร้บ้านให้เกิดขึ้นเป็นแนวคิดครอบงำสังคมไทยให้คนทั่วไปเชื่อและเข้าใจว่าเป็นจริง คนไร้บ้านจึงตกเป็นเหยื่อของการถูกนิยามความหมายจากหนังสือพิมพ์ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

ดังนั้นเมื่อคนทั่วไปพบเห็นคนไร้บ้านก็จะยังคงมีภาพการรับรู้ในแบบเดิม ยังคงมีภาพเหมารวมอยู่เหมือนเดิม เพราะคนไร้บ้านได้ถูกสังคมติดป้ายติดตรา (Tag) กำกับไว้ให้เรียบร้อยแล้วว่าเป็นกลุ่มคนที่แตกต่าง สามารถทำร้ายคนอื่น ไม่ควรเข้าใกล้ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วคนไร้บ้านมักเป็นฝ่ายที่ถูกกระทำ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายกระทำ และในทางกลับกันสื่อก็นำเสนอภาพคนไร้บ้านในฝ่ายเป็นผู้กระทำ มากกว่าผู้ถูกกระทำในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา

การรับรู้ภาพของคนไร้บ้านของผู้รับสารที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนนอกและคนใน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จะพบว่า ผู้ให้ข้อมูลที่เคยเป็นคนไร้บ้านนั้น ไม่สามารถพูดถึงภาพของคนไร้บ้านได้ว่าเป็นอย่างไร แต่สามารถพูดได้อย่างละเอียดเมื่อตนเองต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้าน ในขณะเดียวกัน ผู้ให้ข้อมูลในฐานะคนนอก สามารถพูดถึงความแตกต่างของคนไร้บ้านได้อย่างชัดเจนทั้งก่อนและหลังการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับคนไร้บ้าน โดยการรับรู้ภาพของคนไร้บ้านนั้นตนเองรับรู้จาก “ชีวิตประจำวัน” และ “สื่อ” เมื่อภาพที่ตนเองเห็นจากชีวิตจริงถูกนำเสนอด้วยการเล่าผ่านสื่อ ทำให้ตนเองจำภาพคนไร้บ้านจากสื่อว่าเป็นกลุ่มคนไม่ดี แต่เมื่อตนเองต้องทำงานร่วมกับคนไร้บ้านนั้นก็พบว่าสิ่งที่ตนเองเคยคิดนั้นผิดไปจากเดิม สามารถเข้าใจคนไร้บ้านได้มากกว่าเดิม ซึ่งคล้ายคลึงกับผู้ที่มีการปฏิสัมพันธ์กับคนไร้บ้านในฐานะคนในที่แต่เดิมนั้นไม่กล้าเข้าใกล้คนไร้บ้านแต่เมื่อจำเป็นต้องใช้ชีวิตบนพื้นที่สาธารณะร่วมกันกับคนไร้บ้านก็ทำให้ความจำเป็นค่อยๆ กลายเป็นความเข้าใจคนไร้บ้านในท้ายที่สุด

ผู้วิจัยพบข้อสังเกตว่า คนไร้บ้านมีทั้งคนดีและคนไม่ดีเหมือนกับคนเราในสังคม เพียงแต่ว่าเราไม่มีโอกาสที่จะได้นำเสนอมิติต่างๆ ในชีวิตของตนเองให้ผู้อื่นได้เห็น เพราะสื่อยังคงทำการตอบสนองระบบทุนนิยมอยู่ และเรื่องราวในสังคมยังคงมีประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจและน่าติดตามมากกว่า เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้อื่น และคนในสังคมยังมองว่าคนกลุ่มนี้เป็นพวก “ชายขอบ” ที่ต่างจากคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยไม่ได้มองในเชิงปัจเจก หรือ การใช้ชีวิตในแบบที่ตนเองเลือก แต่เอาบรรทัดฐานของสังคมไปตัดสินและประทับตราว่าคนไร้บ้านเป็นกลุ่มคน “อันตราย”

หากนำคุณลักษณะ 4 ประการของ Lipmann (1992) ที่กล่าวถึงภาพเหมารวมว่า ประการแรก เป็นสิ่งที่ไม่สลบซับซ้อน ประการสอง โดยมากมักเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องหรือเข้าใจผิด ประการสาม เป็นประสบการณ์โดยอ้อมหรือเชื่อตามกันมากกว่าที่จะเป็นประสบการณ์ที่ได้รับโดยตรง ประการสี่ ยากต่อการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ใหม่ เมื่อนำมาวิเคราะห์ พบว่า เมื่อได้สัมผัสกับคนไร้บ้านหลายคนเริ่มมีทัศนคติที่เปลี่ยนไป แต่มีอยู่บ้างที่ทัศนคตินั้นยังคงเหมือนเดิม ยังเหมารวมว่าคนไร้บ้านสามารถสร้างอันตรายได้ ทั้งนี้เป็นเพราะตนยังติดภาพเดิมๆ ติดจากภาพความทรงจำเดิมๆ ที่ตนเองมีอยู่ต่อคนไร้บ้าน

กาญจนา แก้วเทพ (2553) กล่าวว่า เนื้อหาที่ถูกใช้สร้างคลังความรู้ของคนในสังคมมีลักษณะคล้ายกัน เรื่องที่นำเสนอมักจะเป็นเรื่องเดียวกัน มาจากแหล่งข่าวเดียวกัน อีกทั้งยังมีข้อสรุปคล้ายคลึงกัน ด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดแบบแผน

ที่เป็นไปในทางเดียวกัน ที่เรียกว่ามีอคติเชิงโครงสร้าง (Structural bias) ซึ่งตรงตามทฤษฎีและผู้ประกอบการอาชีพในบริเวณเขตพระนครว่าสื่อมีผลต่อการรับรู้ของคนทั่วไปเป็นอย่างมาก เนื่องจากถูกผลิตซ้ำอยู่บ่อยครั้ง เนื่องมาจากละครนำเสนอได้เหมือนจริง และตนคิดว่าการนำเสนอข่าวมันเรื่องจริง เลยทำให้คิดว่าเป็นอย่างนั้น จนทำให้คนติดตาไปกับภาพเหล่านั้นและเผลอโน้มน้าวว่าเป็นเรื่องจริง

ท้ายที่สุดจะพบว่าภาพที่ผู้ให้ข้อมูลสามารถจินตนาการถึงคนไร้บ้านได้ส่วนหนึ่งก็มาจากสื่อ โดยเฉพาะสื่อหนังสือพิมพ์ที่ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในชีวิตประจำวัน ถึงแม้ในปัจจุบันสื่อออนไลน์เริ่มมีบทบาทมากขึ้น แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ายังมีคนหลายกลุ่มที่ยังไม่สามารถเข้าถึงสื่อออนไลน์ได้ ด้วยข้อจำกัดหลาย ๆ อย่าง แต่ในทางกลับกันหนังสือพิมพ์สามารถหาได้ง่าย ร้านข้าว ร้านกาแฟ หรือสถานที่ให้บริการต่าง ๆ แทบจะมีหนังสือพิมพ์เพื่อให้บริการ จึงเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมสื่อหนังสือพิมพ์ถึงยังคงมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ สามารถนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการสื่อสารไปยังผู้รับสาร เพื่อสร้างภาพการรับรู้ใหม่ให้กับกลุ่มคนไร้บ้านไปในทางที่ดีขึ้น ช่วยให้ผู้รับสารสามารถมองเห็นกลุ่มคนไร้บ้านในมิติอื่น ๆ มากขึ้น รวมไปถึงการปรับเปลี่ยนวาทกรรมจาก “คนเร่ร่อน” สู่คำว่า “คนไร้บ้าน” ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการปรับเปลี่ยนมุมมอง ทศนคติ ความคิด ความเชื่อของบุคคลนั้น อาจต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควร แต่หากสื่อมวลชนช่วยกันนำเสนอภาพที่ดีหรือใช้วาทกรรมที่สร้างค่าความเป็นมนุษย์ให้กับกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น ก็จะทำให้ผู้อ่านเริ่มมีการรับรู้ที่ดีและมองภาพคนไร้บ้านต่างไปจากเดิม และไม่เหมารวมว่าคนไร้บ้านจะต้องเป็นกลุ่มคนที่น่ากลัวอีกต่อไป

บรรณานุกรม

กนกกาญจน์ วรสีหะ. (2555). **ภาพแทน “ผู้ดี ผู้ร้าย” จากข่าวการชุมนุมทางการเมืองในหนังสือพิมพ์ไทย** (วิทยานิพนธ์ ปริญญาบัณฑิต. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

กาญจนา แก้วเทพ. (2541). **สื่อมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์. (2551). **ภาพตัวแทนคนจนในรายการเกมโชว์ทางโทรทัศน์** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ข่าวสดออนไลน์. (2557, 20 กรกฎาคม). **วัยรุ่นคึกคะนองราดน้ำมันเผาคนเร่ร่อน! ขณะนอนหลับย่านพาหุรัด**. ข่าวสด สืบค้นจาก http://www.khaosod.co.th/view_newsonline.php?newsid=VRRd05EazJNekEzTXc9PQ

ตรีเดช ไชยหา. (2552). **การนำเสนอภาพตัวแทน “พม่า” ในภาพยนตร์ไทย** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีระยุทธ สุริยะ. (2554). **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับภาพตัวแทนของนักโทษและการประหารชีวิตในหนังสือพิมพ์รายวัน**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2552). **โลกของคนไร้บ้าน** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สมาคมสร้างสรรค์กิจกรรมอิสระชน. (2556). **คู่มือการทำงานกับผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะ**. กรุงเทพฯ: วีรัชการพิมพ์.

สุภางค์ จันทวานิช. (2531). **การจัดช่วงชั้นทางสังคม เกียรติภูมิของอาชีพต่าง ๆ ในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัญมณี ภัคดีมวสชน. (2552). *การสื่อสารภาพตัวแทนของคุกชายในภาพยนตร์ไทย : ศึกษากรณี ภาพยนตร์เรื่อง “น.ช.นักโทษชาย”* (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Rossi, P. (1989). *Down and Out in America: The Origins of Homeless*. Chicago: University of Chicago Press.

Wright, J. D. (1989). *Address Unknown: The Homeless in America*. New York: Aldine De Gruyter